दशमी कक्षा

संस्कृत संयुक्त–अभ्यासक्रमः

कृतिपुस्तिका ।

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना	०३
इ.९वी व इ.१०वी च्या कृतिपत्रिके मध्ये असलेले बदल.	**०५**
अध्ययन–अध्यापनासंदर्भात सूचना	**०६**
पाठनिहायाः कृतयः। गद्यविभागः।	**०९**
पाठनिहायाः कृतयः। पद्यविभागः।	**१९**
वाक्यनिर्माणस्य स्वाध्यायाः	**२३**
संभाषणस्य कृते कोष्ठकम्	**२४**
संविधानतक्ता	२४
कृतिपत्रिकायाः प्रारूपम्	२५
प्रतिदर्श –कृतिपत्रिका	२७

सम्पादकमण्डलसदस्याः।

डॉ.ज्योत्स्ना खरे	निमन्त्रक
मृणालिनी कुळकर्णी	सह–निमन्त्रक
ऋचा वैद्य	अभ्यासमंडळ सदस्य
डॉ.माधवी जोशी	अभ्यासमंडळ सदस्य
डॉ.प्रसाद कुलकर्णी	अभ्यासमंडळ सदस्य
तरंगिणी खोत	निमन्त्रित
डॉ. वैशाली दाबके	निमन्त्रित
डॉ. नेमिनाथ बाळिकाई	निमन्त्रित

चौकटीत घातलेली ज्ञानरचनावादाची सूत्रे शिक्षणवेध मासिकांमधून घेतलेली आहेत.

प्रस्तावना

कालोचित नवनवीन संकल्पना समजावून घेऊन, त्यानुसार येणाऱ्या परिवर्तनांना सामावून घेत स्वतःमध्ये गरजेनुसार अपेक्षित बदल घडवून आणणाऱ्या आमच्या सर्व प्रशिक्षणार्थी मित्रमैत्रिणींनो,

सस्नेह अभिवादन!

पुढे जाताना, नव्याचा स्वीकार करताना,नजीकच्या भूतकाळाचे सिंहावलोकन करावे असे सुज्ञ सांगतात. शैक्षणिक धोरणांमध्ये गेल्या २५ वर्षांमध्ये झालेले बदल पाहता, हे बदल क्रमशः, कालानुरूप झालेले दिसून येतात. उदा. १९८० मध्ये N.C.E.R.T.ने पुरस्कृत केलेले १० गाभा घटक, ज्यांच्याभोवती पाठ्यपुस्तकाची रचना केली जाते, १९९२ साली प्रा.यशपाल यांनी सुचविलेला **ओझ्याविना शिक्षण हा** महत्त्वाचा बदल .१९९६ साली आलेला क्षमताधिष्ठित अभ्यासक्रम, नैतिक मूल्यांची रुजवणूक, विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तित्वविकासाच्या दृष्टीने उचललेले पाऊल आणि अनावश्यक तणावरहित अध्ययनाची नांदी. त्यानंतर २००० साली अभ्यासक्रमात झालेला जीवनकौशल्यांचा अन्तर्भाव, २००७ साली S.C.E.R.T. **द्वारा** शैक्षणिक धोरणामध्ये अनुस्यूत झालेला ज्ञानरचनावाद आणि कृति आधारित अध्ययन.पूर्वीच्या वर्तनवादी शिक्षणपद्धतीतील अडचणी दूर करुन, अधिक फलदायी, विद्यार्थीकेन्द्री, आनंददायी आणि आह्वानात्मक अशी पर्यायी शिक्षणप्रणाली सध्या रुजते आहे. २०१५ मध्ये प्रायोगिक तत्त्वावर इ.९वीसाठी मराठी, हिंदी, संस्कृतादि ८ प्रमुख भाषांमध्ये मूल्यमापनासाठी प्रश्नपत्रिकेऐवजी कृतिपत्रिका आली.

संस्कृत द्वितीय /संयुक्त भाषा यांच्या अध्ययन आणि मूल्यमापनामध्ये झालेलेआमूलाग्र बदल याप्रमाणे–

१)सर्व सूचना संस्कृतमध्ये.
२) प्रश्नार्थक वाक्यांचे प्रमाण अत्यल्प.
३) अनौपचारिक भाषिक कृतींमधून मूल्यमापन
४)आकलन, शब्दसम्पत्ति आणि व्याकरणामधील संपादणूक तपासण्यासाठी विविध कृतींची योजना.
५) लेखनकौशल्यामध्ये जीवनाभिमुख अभिव्यक्ती.
६) प्रश्नपत्रिके ऐवजी कृतिपत्रिका.
७) आकर्षक मांडणी.
८)अध्ययन,अध्यापन व मूल्यमापन यामधील तफावत दूर करण्याचा प्रयत्न.
९)वाचन आणि लेखनकौशल्यावर भर.
१०) अध्ययन,अध्यापनपद्धतीत बदल.

वास्तव जीवनात आवश्यक असलेली कौशल्ये अंगी बाणविली जावीत,वास्तव जीवनाशी संबंधित नसलेल्या आशयाच्या घोकंपट्टीतून, अनावश्यक ताणातून विद्यार्थी मुक्त व्हावेत, स्मरणाधिष्ठित माहितीवरुन विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन होऊ नये हे यामागचे उद्देश.

'वर्तनातील अपेक्षित बदल म्हणजे शिक्षण' ही शिक्षणाची व्याख्या प्रचलित वर्तनवादी शिक्षणप्रणालीचा पाया आहे.या शिक्षणप्रणालीत अग्रस्थानी असलेले क्रमिक पाठ्यपुस्तक, साचेबद्ध परीक्षापद्धती,लक्षात ठेवलेल्या माहितीवरुन विद्यार्थ्याचे केले जाणारे मूल्यमापन, याशिवाय बहुविध बुद्धिमत्तांचा विचार न करता निश्चित केलेले यशाचे निकष, त्यातून परीक्षेसाठी अभ्यास , शिकण्यापेक्षा शिकविणे महत्त्वाचे मानले जाऊ लागले. मातीचा निराकार गोळा आणि त्याला आकार देणारा, घडविणारा कुंभार यांच्यात एकमेकांशी असलेले नाते वर्तनवादी शिक्षणप्रणालीला शिक्षक आणि विद्यार्थी यांच्यामध्ये दिसले.त्याला मान्यताही मिळाली.

कालौघात होणाऱ्या तंत्रज्ञान विकासामुळे, संशोधनामुळे आकलनविषयक विचारांमध्ये आमूलाग्र बदल झाले.आणि वर्तनवादी शिक्षणप्रणालीचे स्थान विद्यार्थीकेंद्री रचनावादी शिक्षणप्रणालीला प्राप्त होऊ लागले. सध्या स्वीकृत अशा ज्ञानरचनावादी शिक्षणाच्या दिशेने जाताना आपल्याला ५ प्रकारच्या बदलांना सामोरे जायचे

आहे.१) माहिती साठविण्याकाडून ज्ञाननिर्मितीकडे,२) शिक्षककेंद्री व्यवस्थेकडून विद्यार्थीकेंद्री व्यवस्थेकडे, ३)'ऐकून शिकणे' याकडून ' करुन शिकणे' याकडे विद्यार्थ्यांनी वळणे, ४)शिकविण्याकडून शिकण्याकडे जाणे,५)बंदिस्त वातावरणातून खुल्या वातावरणात शिक्षणाला आणणे.

ह्या बदलांबरोबरच **स्वयं अध्ययनतत्त्व, स्वानुभवतत्त्व, स्वरचित अर्थपूर्णता तत्त्व, आह्वानतत्त्व, परिपूर्तितत्त्व** ही पाच, प्रत्यक्ष वर्गातील शिक्षणव्यवहाराला दिशा देणारी तत्त्वे नित्य स्मरणीय आहेत.

अनुभवाधारित, मेंदूपूरक, प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या वेगळेपणाला वाव देवून स्वातंत्र्य,स्वयंस्फूर्ती, कल्पकता, निर्मितीक्षमता या साऱ्यांना प्रेरित करुन विद्यार्थ्यांचे परस्परांसोबतचे शिक्षण प्रभावी होण्याच्या दृष्टीने रचनावादी शिक्षणप्रणालीत काही खास अध्ययनतंत्रे वापरली जातात. ती अशी–

प्रकल्पाधारित अध्ययन (project based learning),
समस्याधारित अध्ययन (problem based learning),
शोधाकरवी अध्ययन (discovery learning),
प्रत्यक्ष चौकशीयुक्त अध्ययन (inquiry based learning),
बाबविशिष्ट अध्ययन (case based learning).

ह्या अध्ययनतंत्रांमुळे जीवन आणि शिक्षण यांचा पस्पर संबंध जोडला जाण्याबरोबर विद्यार्थ्यांच्या शोधप्रवृतीला आणि विविध बुद्धिमत्तांचा उपयोग करायला संधी मिळू लागली आहे.

अर्थातच ह्या बदलत्या परिस्थितीत शिक्षकाची भूमिका ही कृतिशील मार्गदर्शकाची, सुलभकाची ठरते. विद्यार्थ्यांभोवती निर्माण केलेल्या विशिष्ट शैक्षणिक वातावरणातून स्वावलंबी शिक्षणासाठी विद्यार्थी ऊर्जा घेत असताना ते विशिष्ट शैक्षणिक वातावरण सतत सजग कसे राहिल ते पाहणे,तसेच ज्या वातावरणातून विद्यार्थ्यांची अंतस्थ सर्जनशीलता फुलत असते त्या वातावरणाचे सुयोग्य संघटन करीत राहणे ते वातावरण टिकविणे, जोपासणे ह्याची जबाबदारी नकळत शिक्षकाकडे येते.

बदलती भूमिका आणि बदलत्या जबाबदाऱ्या ,आव्हाने सक्षमपणे निभावण्यासाठी, स्वतःमधील सुप्त क्षमता अंकुरित करण्यासाठी गरज असते ती प्रशिक्षणाची. प्रशिक्षणाच्या माध्यमातून ज्ञान, कौशल्य, स्वावलंबन, सर्वांगीण विकासात्मक गुणांची वृद्धी करीत मूलभूत गुणवत्तापूर्ण मनुष्यबळाची निर्मिती निश्चित करता येते.

गेली अनेक वर्षे शालेय स्तरावर विद्यार्थी आणि त्यांचे पालक संस्कृतकडे भाषा म्हणून न पाहता गुण मिळवून देणारा विषय म्हणून पाहत आहेत. घोकंपट्टी करुन, मार्गदर्शिकांच्या मदतीने, आकलनाशिवाय गुण मिळविता येतात हा दृढ झालेला समज मोडून काढत त्यांच्या मनात भाषेची आवड निर्माण करीत ,ती सोपी आहे, कोणालाही ही भाषा वाचता, लिहिता बोलता येऊ शकते, हा विश्वास मनी रुजविणे हे आप्ल्या समोरचे आव्हान आहे.भाषांतरावर असलेला भर कमी करण्याने किंवा संस्कृतमधून कृतिपत्रिका काढली जाणार असल्याने ती अधिक अवघड होईल किंवा गुण कमी मिळतील ही भीति अनाठायी आहे हे पटवून द्यायचे आहे. मार्गदर्शिकांच्या कुबड्यांशिवाय स्वतः सक्षमपणे आनंद घेत विविध कृतींच्या सहाय्याने अध्ययन करणे किती आगळे वेगळे आणि आव्हानात्मक असू शकते याचा प्रत्यय आपण सर्वांनीच घ्यायचा आहे.चौकटीमध्ये बंदिस्त असलेल्या संस्कृत भाषा अध्ययनाला चौकटीबाहेर काढू या. आपणही काही अंशी आकलनरहित यांत्रिक घोकंपट्टीतून मुक्त होत, वाचन ,लेखन कौशल्यांच्या विकसनाने संवाद माध्यम रूपात संस्कृतभाषा अध्ययनाचा आनंद लुटू या.
यासाठी आपल्यातील कृतिशीलताच सहायक ठरणार आहे.तेंव्हा कृतिपत्रिकेचे प्रारूप समजावून घेऊ या आणि स्वतःमध्ये असणाऱ्या सर्जनशीलतेला साद घालीत स्वाध्यायेतर विविध कृती काढून, अभिव्यक्त होत नवनिर्मितीचा आनंद उपभोगू या. तेंव्हा **शुभस्य शीघ्रम्।**

संस्कृत कृतिपुस्तिका संपादकमंडळ.

इयत्ता नववी आणि इयत्ता दहावी च्या कृतिपत्रिके मध्ये असलेले बदल.

वैविध्य हा कृतिपत्रिकेचा आत्मा आहे. अपेक्षित कौशल्य विविध कृतींद्वारे तपासता येते. हे आपण इयत्ता नववीच्या कृतिपत्रिकेत पाहिले आहे. असे असले तरी सुद्धा इयत्ता दहावीच्या कृतिपत्रिकेत अपेक्षित कौशल्य तपासता यावे यासाठी काही शिक्षकांच्या सूचनांचा मान राखत अपेक्षित कृतींचा समावेश करण्यात आला आहे. त्याचबरोबर काही ठिकाणी पर्यायही दिले गेले आहेत.

इयत्ता नववी आणि इयत्ता दहावी कृतिपत्रिके मध्ये असलेले बदल याप्रमाणे –

विकल्पासहित

नवमीकक्षा		**दशमीकक्षा**	
गद्यम् –	**१२**	**गद्यम् –**	**१५**
पद्यम् –	**१०**	**पद्यम् –**	**१२**
व्याकरणम् –	**१२**	**व्याकरणम् –**	**१०**
लेखनम्	**०८**	**लेखनम्**	**०८**
	---------		**--------**
	४२		**४७**

इयत्ता नववी	**इयत्ता दहावी**
विभागः १ – गद्यम् ।	
६०-८० शब्दांचे २ उतारे.	८०-१०० शब्दांचे २ उतारे.
प्रत्येकी ६ गुणांचे. (६x २=१२)	**प्रत्येकी ४ गुणांचे.(४ × ३= १२)**
विभागः २ – पद्यम् ।	
अ४+ब४+ क२= १०	**अ३+ब३+ क२+२= १०**
श्लोकांशान् मेलयत/श्लोकपूर्तिः (२) यापैकी एक पर्याय कृतिपत्रिकेत विचारला जात असे.	**श्लोकांशान् मेलयत।(२), श्लोकपूर्तिः (केवलं १) दोन्ही अनिवार्य.**
दिलेला श्लोक पूर्ण करायचा असे.	**२पैकी १ श्लोक लिहायचा आहे.**
अन्वयपूर्तिः(२)	**पृथक्करणम् ।(२)**
विभागः ३ – व्याकरणम् ।	
४)प्रयोगपरिचयनम्। (१/२x ४= २)	**ड) उपपदविभक्तिः। (१/२x ४= २)**
६) सङ्ख्या /समयलेखन/मेलनम् । (१/२x ४= २)	**फ) सङ्ख्यावाचकविशेषणानि (१/२x ४= २)**
उपप्रश्नात पर्याय नाही.	६ पर्यायांपैकी ४ पर्याय लिहायचे. **(१/२x ४= २)**

प्रश्नः४ – इयत्ता नववी आणि दहावी मध्ये काही बदल नाही.

विद्यार्थ्यांसाठी–

- कोणत्याही कृतीमध्ये विचारलेल्या रिकाम्या जागा भरताना विद्यार्थ्याने संपूर्ण वाक्य लिहिणे आवश्यक आहे.
- जालरेखाचित्रं पूरयत। या कृतीचे उत्तर लिहिताना विद्यार्थ्याने उत्तरपत्रिकेत जालरेखाचित्र काढणे आवश्यक आहे.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे – ४११ ००४

कृतिपत्रिकेद्वारे होणाऱ्या मूल्यमापनासाठी आवश्यक अध्ययन–अध्यापनासंदर्भात सूचना –

१. कृतिपत्रिकेद्वारे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन जरी केले जाणार असले तरीही प्रचलित पाठयपुस्तकात कोणताही बदल करण्यात आलेला नाही.

२. पाठयपुस्तकातील स्वाध्याय हे अध्ययनासाठी आवश्यक असेच आहेत. फक्त त्यांची कृतियुक्त मांडणी करणे गरजेचे आहे.

३. पाठांचे अध्यापन करत असताना ते कृतिद्वारे होईल, याकडे शिक्षकांनी लक्ष पुरवावे.

४. ज्ञानरचनावादाची विविध तत्वे अध्यापनात व अध्ययनात जास्तीत जास्त प्रमाणात समाविष्ट करावीत.

५. कृतिपुस्तिकेतील पाठनिहाय कृतींद्वारा विद्यार्थ्यांना विविध अनुभव दिले जावेत .

६. प्रतिसाद म्हणून विद्यार्थ्यांकडून जे अपेक्षित आहे, त्याची चर्चा विद्यार्थ्यांबरोबर जरून करावी.

कृतिपत्रिकेच्या प्राश्निकांसाठीच्या सूचना –

- कृतिपत्रिका तयार करणे हे उत्तरपत्रिका तयार करण्यापेक्षा आव्हानात्मक आहे.
- पारंपारिक प्रश्नपध्दतीऐवजी कृतिद्वारे होणारे मूल्यमापन या बदलाची नोंद घेणे आवश्यक आहे. मूल्यमापनामध्ये परीक्षा ही कंटाळवाणी, नीरस वाटू नये, ती आनंददायी, ताण–तणावरहित असायला हवी, याची जाणीव ठेवावी. तसेच, मूल्यमापन हे प्रत्यक्ष जीवनाशी निगडीत असावे. त्यात ज्ञानरचनावादातील तत्त्वांचा उपयोग करून कृतिपत्रिका तयार करावी.
- प्रश्नार्थक वाक्यांच्या सहाय्याने करावयाच्या मूल्यमापनाबरोबर कृतिंमधून विद्यार्थ्यांच्या संपादणूकीचे परीक्षण होणे अपेक्षित आहे.
- विद्यार्थ्यांनी स्मरणशक्तीच्या कसोटीला प्राधान्य देणाऱ्या प्रश्नांऐवजी समस्या निराकरण करणाऱ्या कृती करणे अपेक्षित आहे.

प्राश्निकांनी कृतिपत्रिका तयार करताना पुढील सूचनांची नोंद घ्यावी –

(अ) कृतिपत्रिका तयार करण्यापूर्वी –

१. भाषा अध्ययनाच्या उदिदष्टांची स्पष्ट जाणीव व पुरेसा अभ्यास असणे गरजेचे आहे.

२. कौशल्यनिहाय कृती निश्चित करण्यासाठी भिन्न प्रकारच्या कृती करणे गरजेचे आहे.

३.प्रत्येक कृतीमधून कोणते कौशल्य तपासले जाणार आहे,हे निश्चित करणे आवश्यक आहे.

४. **आकलनकौशल्य तपासण्यासाठीचे परिच्छेद निवडताना काळजी** घ्यावी.
परिच्छेदाची शब्दमर्यादा आराखडयात नमूद केल्याप्रमाणे असावी.

- अर्थाच्या दृष्टीने परिपूर्ण असलेला परिच्छेद निवडावा .
- पाठयपुस्तकातील परिच्छेदामध्ये अनावश्यक बदल करण्यात येऊ नयेत.
- जास्त मोठे किंवा जास्त छोटे परिच्छेद असू नयेत.
- परिच्छेदातील संदर्भ पूर्ण असावा.
- एकाच धडयातील दोन परिच्छेद असू नयेत.
- विविध प्रकारच्या कृती काढता येतील, असेच परिच्छेद निवडावेत.

५. कृतीसाठी आवश्यक असणारे विविध आकार, सकारण, सहेतुक असावेत.
विनाकारण विविध भौमितिक आकृती वापरू नये.

६. कृती करण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या सूचना स्पष्ट असाव्यात. त्यातून कोणत्याही स्वरूपाचा संभ्रम निर्माण होऊ नये. विद्यार्थ्यांकडून उत्तरलेखनाची अपेक्षा नीट व्यक्त केली जावी.

७. उपप्रश्ननिहाय गुण आणि अपेक्षित उत्तर यांची संख्या जुळणारी असावी. एका उपप्रश्नास १/२ पेक्षा कमी गुण देता येणे शक्य नसते, याची जाणीव ठेवावी.

८. कृतींची मांडणी आकर्षक असावी. पण ती सकारण असावी.

९. कृती तयार करताना त्याचा संपूर्ण संदर्भ निवडलेल्या परिच्छेदावरच आधारित असावा. पाठातील इतर भागावर आधारित संदर्भ कृतीत नसावा.

(ब) १. कृतिपत्रिका तयार करत असतानाच अपेक्षित उत्तरपत्रिका पण तयार करावी.

२. कोणत्या मुद्द्यास किती गुण अपेक्षित आहेत, हे स्पष्ट करावे.

प्रश्नक्रमांक १ गद्यविभागः।

- **अवबोधन, शब्दज्ञान ,स्वमतप्रकटन, पृथक्करण ,स्पष्टीकरण, तात्पर्यलेखन इत्यादि कौशल्ये आहेत. ती तपासण्यासाठी चयन, मेलन, चतुर्थपद, रिक्तस्थानपूर्ति यासारख्या विविध कृती विचारल्या जातात.**
- कृतीसाठी कृती काढू नये. पृथक्करण/ स्वमत–अभिव्यक्ती साठी कृती विचारता येतात ना? याचा विचार करून उताऱ्याची निवड करावी.
- **अवबोधन/ आकलन= माहिती मिळणे+ तिचा अर्थ लक्षात येणे.**
- **अवबोधनाच्या** कृती ह्या **वाचनपूर्व–कृती** आहेत.त्या परिच्छेदापूर्वी द्याव्यात, ज्यायोगे परिच्छेद वाचण्यासाठी काही प्रयोजन प्राप्त होते.

अवबोधन ⟶ शब्दज्ञान ⟶ स्वमतप्रकटन/ पृथक्करण

(क्रमाक्रमाने होत जाणारा उच्चतर विचार प्रक्रियेचा विकास)

उचितं पर्यायं चिनुत। यासाठी एका वाक्यात दोन रिकाम्या जागा विचाराव्यात. अथवा दोन वाक्यात एकेक रिकामी जागा विचारावी.

संवादात्मक उताऱ्यांमध्ये दोनच पात्रे असतील तर त्या उताऱ्यावर कः कं वदति? ही कृती विचारणे टाळावे.

उदा.– अवैधाचारः नैव करणीयः।

याठिकाणी पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। हा पर्याय योजावा.

ज्या वाक्यामध्ये शाश्वत, अपरिवर्तनीय,ज्याला आह्वान देऊ शकत नाही अशा, निश्चित मानल्या गेलेल्या, वैज्ञानिक सत्य, देशवाचक, कालवाचक गोष्टींचा तसेच घडलेल्या विशिष्ट घटनांचा अन्तर्भाव केलेला असतो ते वाक्य सत्य किंवा असत्य यासाठी विचारता येईल.उदा. नागार्जुनः रसायनशास्त्रज्ञः आसीत्।

ज्या वाक्यामध्ये आहार, आचरण, नैतिक मूल्ये, बोध,तत्कालीन संदर्भ या सारख्या गोष्टी अन्तर्भूत असतात, ते वाक्य योग्य किंवा अयोग्य यासाठी विचारता येईल.उदा.–अधिकमूल्यं दत्त्वा चित्रपटस्य प्रवेशपत्राणि क्रेतव्यनि।

शब्दज्ञान

संधीविग्रहासाठी व्यंजनसंधी दुर्लक्षित राहू नयेत.

- संधीविग्रहामध्ये जर पूर्वपद दिले असेलआणि उत्तरपदाची अपेक्षा असेल अथवा उत्तरपद दिले असेल आणि पूर्वपदाची अपेक्षा असेल तर अशावेळी एका गुणासाठी दोन उदाहरणे द्यावीत.

  संधीसाठी चतुर्थपदं लिखत।उचितं पर्यायं चित्वा लिखत। पूर्वपदं लिखत/उत्तरपदं लिखत/यथापेक्षितं रिक्तस्थानानि पूरयत। इत्यादि कृती वापरता येतात.

- ज्यांना अ किंवा अन् लावून विलोमशब्द तयार होईल असे विलोमशब्द विचारले जावू नयेत. कारण त्यात कोणतेही कौशल्य तपासता येत नाही.
- चतुर्थपदं लिखत। ही कृती पत्त्यातील जोकर सारखी आहे.या कृती वरुन तर्ककौशल्य किती विकसित झाले आहे हे कळून येते.याचा वापर कुठेही करता येतो.

- चतुर्थपद हे दोन पदातील सहसंबंध दर्शविते.त्याचे चिह्न :: असे आहे. पहिल्या दोन पदांमध्ये जी कृती केलेली असते तीच कृती तिसऱ्या पदासाठी अपेक्षित असते.
  रामः : राघवः :: रावणः : ----। (पौलस्त्यः)(पुलस्तीच्या कुळात जन्मलेला)
- ज्याठिकाणी त्वान्त/ल्यबन्त/तुमन्त धातुसाधित अव्यये निघत नसतील तिथे विभक्त्यन्तपदे हा पर्याय योजावा.
- स्वमतप्रकटन हा प्रश्नप्रकार नव्याने समाविष्ट करण्यात आला आहे. पूर्वज्ञानावर आधारित असा हा प्रश्न पूर्णतः व्यक्तिनिष्ठ आहे.यातून विद्यार्थ्याला अभिव्यक्त होण्याची संधी उपलब्ध करून दिली आहे.
- स्वमतप्रकटनासाठी विचारलेला प्रश्न आशयाधिष्ठित नसावा.त्याचे सूचन परिच्छेदात असावे. पण तो प्रश्न मुक्त असावा, नैतिकमूल्यांना बाधक ठरणारा नसावा.समाज, धर्म, जाती, भाषा, लिंग इत्यादी भेदांवर आधारित नसावा. त्याचे नमुना उत्तर असणार नाही.
- **पूर्वज्ञानावर आधारित असलेले मुक्त उत्तर प्रतिकूल असले तरी विद्यार्थ्याने ते निर्भीडपणे लिहावे. अनौपचारिक मूल्यमापन असल्यामुळे गुण गमवावे लागतील याची भीती नसावी.**
  पृथक्करण= एकत्र असलेल्या गोष्टी वेगवेगळ्या करणे.
- पृथक्करणामध्ये वृक्षरेखाचित्र ,जालरेखाचित्र, स्तम्भपूरणम् आणि क्रमसंयोजनम् असे चार प्रकार येतात.
- वृक्षरेखाचित्र= उतरत्या भांजणीने वंशतक्ता तयार करणे.
  संकलित माहितीचे मुख्य भेद , पोटभेद त्याचे पुन्हा भेद याप्रकारे शाखाविस्तार करणे.
- जालरेखाचित्र =दिलेल्या आकृतीत योग्य माहिती भरून आकृती पूर्ण करणे.
- प्रवाहि जालम्= क्रमानुसार एकापुढे एक चौकटी भरणे.
- स्तम्भपूरण = विशेषणांचे, वाक्यांचे विभाजन करून योग्य त्या रकान्याखाली लिहिणे.
- शब्दपेटिका=स्थूलाकडून सूक्ष्माकडे जात एकात एक असलेल्या चौकटी भरणे.
  (कृतिपुस्तिकेत याचा समावेश आहे)
- क्रमसंयोजन= क्रमानुसार घटना लिहिणे. (एकाखाली एक अगर एकापुढे एक)
  क्रमसंयोजनामध्ये घटनाक्रमानुसार वाक्यांची मांडणी करणे अपेक्षित आहे.
  पाठामध्ये असलेल्या वाक्यांचे पूर्वापर क्रमानुसार क्रमसंयोजन अपेक्षित नाही.

प्रश्नक्रमांक २ पद्यविभागः।

सुभाषितांचे विभाजन

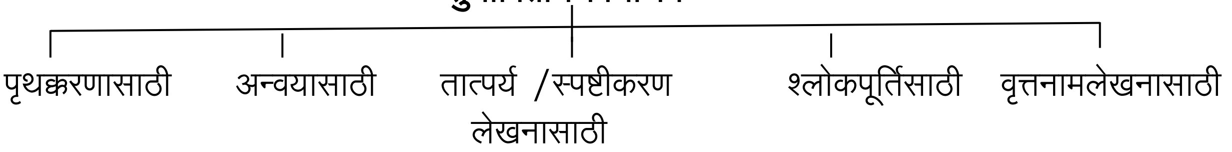

या पाच प्रकारांसाठी करावे लागते.ते करताना कशाप्रकारे संतुलन साधता येईल याचा अगोदर विचार व्हावा.

- तात्पर्य= श्लोकाचे सार/मर्म. भाषांतर नव्हे.हे आपल्या शब्दात लिहिणे अपेक्षित असते.
- पद्यविभागात श्लोकस्य तात्पर्यं लिखत। याप्रश्नासाठी विचारला जाणारा श्लोक हा स्वतन्त्र असतो.त्यात एक विचार पूर्णपणे मांडलेला असतो.सुभाषितमाला सोडून अन्य श्लोक प्रायः परस्परावलंबी असतात.त्यामुळे तात्पर्यासाठी त्यांचा विचार करणे शक्य होत नाही.
  अस्पष्टं स्पष्टं करोति इति स्पष्टीकरणम्। हे व्युत्पत्ती आहे. या अंतर्गत पाठामध्ये उल्लेखिलेल्या, ज्यांच्याविषयी अधिक माहिती देता येईल अशा संकल्पना विचारल्या जाव्यात. उदा.-वैतसी वृत्तिः।
- **लेखनकौशल्य -चतुर्थः विभागः लेखनम् यासाठी३ x ४चे टेबल तयार करुन त्यात शब्द द्यावेत.**

पाठनिहायाः कृतयः।   गद्यविभागः।

प्रथमः पाठः ।   शिष्योत्तमः ।

A) *अवबोधनम् ।*

प्रश्नः1) उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) नागार्जुनाय सहायकस्य आवश्यकता आसीत् । यतः..........................

I) सः कार्यनिवृत्तिम् ऐच्छत् ।

II) कार्यबाहुल्यात् सः व्यस्तः आसीत् ।

२) द्वितीयेन युवकेन रसायनं न निर्मितम् । यतः..........................

I) सः अज्ञानी आसीत् ।

II) रुग्णसेवाकरणात् स: समयं न अलभत ।

३) नागार्जुनः द्वितीयं युवकं सहायकत्वेन स्वीकृतवान् । यतः........................

I) नागार्जुनः तस्य सेवाधर्मम् अजानात् ।

II) तस्य समीपे प्रभूतं धनम् आसीत् ।

प्रश्नः२) कः कं वदति ।

१) कथमिदानीम् अभाषमाणः तिष्ठसि ?

२) अतः समयाभावाद् रसायनं निर्मातुं नाशक्नवम् ।

३) एतेन रोगिणः सेवा कृता, मानवता दर्शिता ।

४) महाशय, अहं रसायनं कृत्वा आनीतवान् ।

५) महाराज, कार्यबाहुल्याद् मत्कृते सहायकस्य आवश्यकता वर्तते ।

प्रश्नः3) सत्यं वा असत्यं / योग्यं वा अयोग्यं लिखत ।

१) चिकित्सकस्य कृते सेवाभावः आवश्यकः ।

२) द्वितीयेन युवकेन मार्गस्थरुग्णस्य सेवा कृता ।

३) नागार्जुनं प्रति महाराजः त्रीन् युवकान् प्रेषितवान् ।

४) द्वावपि युवकौ रसायनं कृत्वा आनीतवन्तौ ।

B) स्वमतप्रकटनम् ।

प्रश्नः१) नागार्जुनस्य निर्णयविषये भवत्प्रतिक्रियां लिखत ।

C) शब्दज्ञानम् ।

प्रश्नः1) समूहेतरं पदं चित्वा लिखत ।

I) कीर्तिः, ख्यातिः, स्तुतिः, प्रसिद्धिः ।   II) रुग्णः, रोगी, वैद्यः, व्याधिग्रस्तः।

III) अवदत्, अगदत्, अभणत्, अपश्यत् ।

ज्ञानरचनावादाची – मूलभूत तत्त्वे	**१)मुले स्वतःची स्वतः शिकत जातात.** **२)मुले स्वतः कृतिशील अनुभवातून शिकतात.** **३)मुले नेहमीच नवे शिकताना आपल्या पूर्वज्ञानाचा आधार घेतात.**

१) क्रमसंयोजनम् –

I) द्वावपि युवकौ रुग्णमपश्यताम् ।
II) द्वितीयं युवकं सहायकत्वेन स्वीकृतवान् ।
III) प्रथमः युवकः रसायनम् आनीतवान् ।
IV) नागार्जुनेन ओषधनिर्मातुं कथितवान् ।

२) स्तम्भपूरणम् –

प्रथमः युवकः ।	द्वितीयः युवकः ।
--------------	-------------
-------------	-------------

(रसायनं निर्मितवान् , रुग्णं दृष्टवान् , रुग्णालयं नीतवान् , रसायनं न निर्मितवान्)

३) प्रवाहिजालम् –

द्वितीययुवकस्य कार्याणि –

[ ] → [ ] → [ ] → [ ]

(रुग्णालयं नीतवान् , रुग्णमपश्यत् , रसायनं न निर्मितवान् , रुग्णसेवा कृतवान्)

४) जालरेखाचित्रम् –

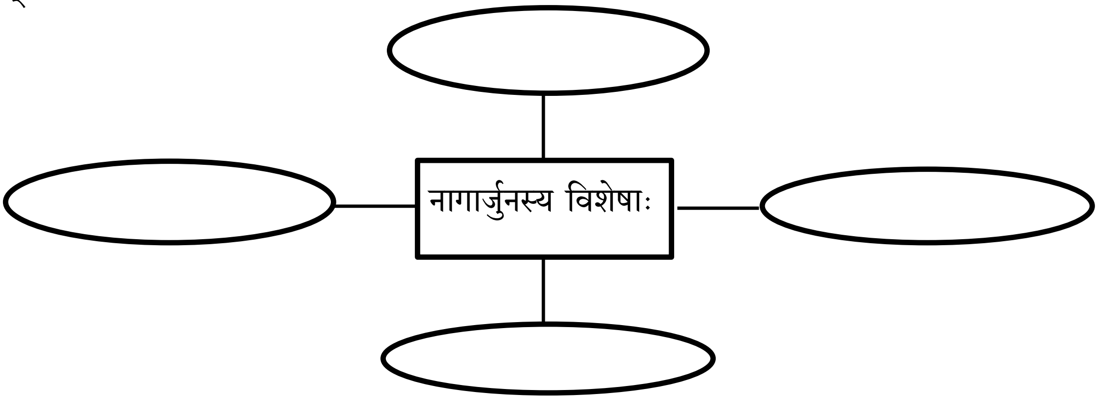

=====***=====***=====***=====***=====

द्वितीयः पाठः । ग्राहकहिताय ग्राहकसुखाय ।

A) अवबोधनम् ।

प्रश्नः 1) उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) शाकाः महार्घाः। यतः...............

I) ग्रीष्मकालः अस्ति ।

II) उत्सवकालः अस्ति ।

२) मधुरायाः माता ग्राहकमञ्चं गन्तुम् इच्छति । यतः.......

I) ग्राहकमञ्चः समीपं वर्तते ।

II) शाकविक्रेता अविधियुक्तं आचरति ।

३) ग्राहकस्य ग्राहकमञ्चं गन्तुं तदा अधिकारः भवति । यदा.......................

I) विक्रेयवस्तुविषये स असन्तुष्टः अस्ति ।

II) तस्य गृहे चौर्यं भवति ।

प्रश्नः 1) सत्यं वा असत्यं/ योग्यं वा अयोग्यं लिखत ।

१) कर्कटिकानां मूल्यं किलोपरिमितस्य पञ्चाशीति रूप्यकाणि अस्ति ।

२) परिमाणानां स्थाने पाषाणखण्डानाम् उपयोजनं विधियुक्तम् ।

३) ग्राहकहिताय ग्राहकसुखाय विक्रेतृमञ्चः स्थापितः ।

४) १९७४ नाम सप्तचतुर्नवैकतमं वर्षम् ।

B) शब्दज्ञानम् ।

प्रश्नः 1) पर्यायशब्दान् मेलयत ।

I) महार्घाः	सावधानमना ।
II) समीचीनम्	क्रेता .
III) ग्राहकः	अधिकमूल्याः।
IV) अवहितचित्ता	सम्यक् ।

प्रश्नः 1) समूहेतरपदं चित्वा लिखत ।

I) ग्राहकमञ्चः, ग्राहकपञ्चायतः, ग्राहकन्यायालयः, विक्रेतृसङ्घः ।

II) ग्राहकमञ्चः, I.S.I.चिह्नम्, अनुज्ञापत्रम्, प्लास्टिकस्यूतः ।

III) I.S.I.चिह्नाङ्कितानि परिमाणानि, सम्यक् तुला, पाषाणखण्डाः, अनुज्ञापत्रम् ।

IV) आपणिकः, प्रवासी, ग्राहकः, विक्रेता ।

C) स्वमतप्रकटनम् - माध्यमभाषया ।

प्रश्नः १) ग्राहकाणाम् अधिकारविषये माध्यमभाषया लिखत ।

प्रश्नः २) ग्राहकमञ्चविषये माध्यमभाषया लिखत ।

D) पृथक्करणम् -

१) जालरेखाचित्रम् ।

१) शाककविक्रेतुः अवैधाचारः ।

परिमाणस्थाने----- उपयोजनम्।

अनुज्ञापत्रस्य -----।

------ तुलादण्डः

---- चिह्नाङ्कितानां परिमाणानाम् अभावः।

२) क्रेयवस्तुविषये असंतुष्टः ग्राहकः ------/-------संस्थां गच्छति । या

------संवत्सरे स्थापिता

ग्राहकाणां ग्राहकैः ग्राहकार्थं स्थापिता संस्था

-----बद्धपरिकरा अस्ति।

२) स्तम्भपूरणम् ।

विधियुक्तम् ।	अवैधम् ।
---------	--------
-----------	-----------

(त्रुटितातुला, अनुज्ञापत्रम्, प्लास्टिकस्यूतः, I.S.I. परिमाणानि)

E) *क्रमसंयोजनम्* -

क्रमानुसारं पुनर्लिखत ।

१)
I) आपणगमनम् ।
II) क्रेतुः शाकक्रयणम् ।
III) शाकतोलनम् ।
IV) शाकमूल्यविचारणा ।

२)
I) शाकानां महार्घत्वम् ।
II) विक्रेतुः प्लास्टिकस्यूतस्य उपयोजनम्
III) विक्रेतुः असम्यक् तोलनम् ।
IV) विक्रेतुः ग्राहकाधिकारविषये ज्ञानम् ।

=====**=====**=====**=====**======

तृतीयः पाठः। महाराष्ट्रस्य विश्वविख्याता क्रीडा ।

A) ***अवबोधनम्*** -

प्रश्नः१) सत्यं वा असत्यं/ योग्यं वा योग्यं लिखत ।

१) कबड्डी-क्रीडाप्रकारः केवलं पुरुषाणां कृते प्रचलितोऽस्ति ।

२) कबड्डी-क्रीडायै साधनानि आवश्यकानि सन्ति । ३) कबड्डी-क्रीडा साङ्घिका अस्ति ।

४) क्रीडाङ्गणे तु पञ्च क्रीडापटवः सन्ति । ५) कबड्डी-क्रीडया क्रीडकस्य व्यक्तित्वं विकसति ।

B) *शब्दज्ञानम्*-

प्रश्नः१) मेलनं कुरुत । (विशेषण-विश्येष्य-अन्वितिः)

I) सुवर्णयुगम्	प्राप्तम् ।
II) सुवर्णपदकम्	लोकप्रिया ।
III) विश्वविक्रमः	अवतरितम् ।
IV) आशियादेशेषु	प्रस्थापितः ।

प्रश्नः२) समूहेतरपदं चिनुत ।

I) भारतः, जपानः, बीजिङ्गः, पाकिस्तानः ।
II)आयोजिता, समायोजिता, विजिता ।

प्रश्नः३) गद्यांशतः सप्तमीविभक्त्यन्तान् रूपद्वयान् चिनुत।

C) *स्वमतप्रकटनं माध्यमभाषया।*

प्रश्नः१) मम प्रिया क्रीडा इति विषयम् अधिकृत्य माध्यमभाषया लिखत ।

D) *पृथक्करणम्* -- जालरेखाचित्रम् ।

१)

वङ्गदेशे-- [ ]

उत्तरभारते-- [ ] — कबड्डी-क्रीडायाः नामानि — [ ] --दक्षिणभारते

अभङ्गवचनेषु-- [ ]

२)

कबड्डीक्रीडया लभते।

आक्रमकत्वम्

E) *क्रमसंयोजनम्* -

क्रमानुसारं पुनर्लिखत।

I) कबड्डीक्रीडाप्रकारः ऑलिम्पिक – वैश्विक–क्रीडास्पर्धासु निवेशितः ।
II) चीनदेशेनापि एषा क्रीडा स्वीकृता ।
III) भारतदेशेन विश्वविक्रमः प्रस्थापितः ।
IV) अखिल–भारतीय कबड्डी– सङ्घटनायाः स्थापना समजायत ।

३)

क्रीडकस्य व्यक्तित्वविकासः भवति एतैः गुणैः।

देशाभिमानः

साङ्घिकी भावना

निरीक्षणशक्तिः

=====***=====***=====***=====***======

चतुर्थः पाठः। सत्कर्म एव पुण्यम् ।

A) अवबोधनम् ।

प्रश्नः1) उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) नदीजले पापं सङ्कलितं नास्ति । यतः.....

I) नदी जलं सागरेउत्सृजति ।

II) नदी पापं प्रक्षालयति ।

२) सागरः पापाकरः नास्ति । यतः..........

I) जलस्य बाष्पं भवति ।

II) नदी पापं नयति ।

३) मेघः पापं वृष्टिरूपेण पातयति । यतः............

I) जलस्य बाष्पं भवति ।

II) जीवनं स्वकर्माधिष्ठितम् ।

४) यात्री सदाचरणविषये चिन्तयति । यतः............

I) पापस्य भारः नद्यै दातव्यः ।

II) पुण्यस्य सञ्चयः करणीयः ।

प्रश्नः1) कः कं वदति ।

१) बाष्पीभूतस्य पापजलस्य किं भवति इति न जाने । २) त्वं पापधिरेव भवसि ।

३) जलं तस्मिन्नेव उत्सृजामि । ४) अस्य पापस्य किं करोषि ?

५)अहं तु जीवनदाता ।

ज्याँ पियाजे (Jean Piaget)हा **आकलनवादी ज्ञानरचनावादाचा** (Cognetive Constructivism) **प्रणेता मानला जातो.**

प्रश्नः१) सत्यं वा असत्यं / योग्यं वा अयोग्यं लिखत ।

१) नदी जले पापं सङ्कलितम् अस्ति । २) सागरः पापं सूर्याय ददाति ।

३) जलैः सूर्यकिरणस्य बाष्पं भवति । ४) मेघः पापं नद्यै यच्छति ।

५) मानवः पापस्य प्रायश्चित्तं प्राप्नोति । ६) प्रायश्चित्तेन पापाद् मुक्तिः भवति ।

७) सदाचारेण पापं भवति । ८) सत्कर्मणा पुण्यं भवति ।

९) जीवनं स्वकर्माधिष्ठितम् ।

B) शब्दज्ञानम्-

प्रश्नः१) गद्यांशतःपर्यायशब्दान् चित्वा लिखत ।

उत्सुकः, जलदः, द्रष्टुम्, पर्जन्यः, कल्याणम्, श्रुत्वा ।

प्रश्नः२) गद्यांशतः विलोमशब्दान् चित्वा लिखत ।

दुराचारी, निःशङ्कः, मृत्युः ।

प्रश्नः३) समूहेतरपदं चित्वा लिखत ।

I) श्रेयस्करम्, कल्याणकरम्, गौरवपरम्, हितकरम् ।

II) पापाकरः, पापनिधिः, पापधिः, पापघ्नः ।

III) उत्सुकः, आतुरः, कातरः, उत्कण्ठितः ।

IV) सत्यम्, सत्कर्म, सदाचरणम्, सत्कार्यम् ।

प्रश्नः४) भिन्नार्थकशब्दाः।

१) जीवनं नाम जलम्, आयुः ।

I) अहं तु जीवनदाता अस्मि । अस्मिन् वाक्ये जीवनं नाम -------।

II) जीवनं स्वकर्माधिष्ठितम् अस्ति । अस्मिन् वाक्ये जीवनं नाम -------।

प्रश्नः५) विशेषण-विशेष्य अन्वितिः।

१) I) गङ्गा	प्रशान्तमनाः ।	२) I) काशी	स्वकर्माधिष्ठितम् ।
II) सागरः	जीवनदाता ।	II) मेघः	साशङ्.कमनाः ।
III) मेघः	पापक्षालनकर्त्री ।	III) यात्री	जीवनदाता ।
IV) यात्री	जलग्राहकः ।	IV) जीवनम्	मोक्षदायिनी ।

प्रश्नः६) गद्यांशतः सम्बोधनविभक्तेःरूपद्वयं लिखत।

प्रश्नः७) गद्यांशतः षष्ठीविभक्तेःरूपद्वयं लिखत।

प्रश्नः८) गद्यांशतःसप्तमीविभक्तेःरूपद्वयं लिखत।

C) स्वमतप्रकटनं माध्यमभाषया ।

प्रश्नः१) अपि नदीस्नानेन पापमुक्तिः भवति ।

प्रश्नः१) नद्याः जलं स्वच्छं रक्षितुं किं करणीयम् ।

D) पृथक्करणम् - जालरेखाचित्रम् ।

१) जलचक्रम्।

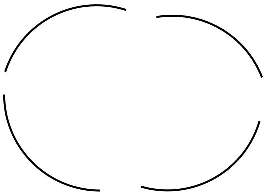

बाष्पस्य मेघाः भवन्ति ।

नदी समुद्रं गच्छति ।

मेघाः वर्षन्ति ।

समुद्रजलस्य बाष्पं भवति ।

E) *क्रमसंयोजनम्* – क्रमानुसारं पुनर्लिखत।

१)
I) नदी सागरे पापजलम् उत्सृजति ।
II) बाष्पाज्जातः मेघः जलं गृहशिखरे वर्षति ।
III) मानवाः नद्यां पापं क्षालयन्ति ।
IV) सागरजलस्य बाष्पं भवति ।

२)
I) यात्री सागरतीरं गतवान् ।
II) यात्री गङ्गातीरं गतवान् ।
III) यात्री काशीनगरं गतवान् ।
IV) यात्री गोन्दियां गतवान् ।

=====**=====**=====**=====**=====

पञ्चमः पाठः । अवैधाचारः नैव करणीयः ।

A) *अवबोधनम्* -

प्रश्नः1) उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) केचन जनाः कार्यालयेषु अधिकमूल्यं ददाति । यतः..................

I) ते स्वकार्यस्य सत्वरसिद्धिम् इच्छन्ति ।

II) ते अधिकमूल्येन जनसेवां कर्तुमिच्छन्ति ।

२) अवैधाचारः महान् अपराधः । यतः

I) तेन जनसामान्याः स्वाधिकाराद् वञ्चिताः भवन्ति ।

II) तेन विधिभङ्गः भवति ।

प्रश्नः1) कः कं वदति ।

१) कार्यसिद्ध्यर्थं वैधाचारः उचितः ।

२) अङ्गुलिमात्रगणनीयानां धीराणां न्याय्यमार्गानुसरणेन किम् ?

प्रश्नः1) योग्यं वा अयोग्यं लिखत।

१) कस्यापि वस्तुनः उचितं मूल्यं दत्त्वैव क्रयणमुचितम् ।

२) एकस्य वैधाचारेण अन्ये जनाः वैधाचारिणः भवेयुः ।

३) कार्यसिद्ध्यर्थम् अवैधाचारः अनुचितः ।

B) *शब्दज्ञानम्*--

प्रश्नः1) विलोमशब्दानां मेलनं कुरुत ।

१) त्रुटितः	अल्पमूल्याः ।
२) सम्यक्	अयोग्याः ।
३) निर्मितः	अभङ्गः।
४) महार्घाः	नष्टः ।

प्रश्नः२) विशेषण-विशेष्य-अन्वितिः

१) न्याय्यपथगामिनः	कष्टसाध्या ।
२) राष्ट्रीयपुरस्कारप्राप्तः	विरलाः जनाः ।
३) कार्यसिद्धिः	निषिद्धाचरणम् ।
४) विधिविरुद्धमाचरणम्	चित्रपटः ।

C) *स्वमतप्रकटनं माध्यमभाषया ।*

प्रश्नः१) अपि वैधमार्गानुसरणम् अस्माकं कर्तव्यम् ?

D) *पृथक्करणम्* *स्तम्भपूरणम्* ।

वैधाचारः।	अवैधाचारः।
-----------	-----------
-----------	------------

(नियमातिक्रमणम्, निश्चितमूल्येन वस्तुक्रयणम्, विधिवद् आचरणम्, कार्यालयेषु अधिकमूल्यदानम्)

षष्ठः पाठः । अर्जुनस्य गर्वहरणम् ।

A) *अवबोधनम् ।*

प्रश्नः1) उचितं कारणं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) धनुर्धारी अर्जुनः निबिडारण्यं जगाम । यतः........................

I) सः मृगयां कर्तुम् ऐच्छत् ।

II) सः मनःशान्तिमनुभवितुमैच्छत् ।

२) सूर्यखगः अर्जुनं वृक्षशाखां छेत्तुं निषेधयति । यतः........................

I) तस्यां शाखायां निबद्धे नीडे तस्य शावकाः सुप्ताः ।

II) सः वृक्षः विषयुक्तः आसीत् ।

३) सर्वे गुप्तचराः अर्जुनं ज्ञातुमसमर्थाः । यतः..........................

I) अर्जुनेन वेषपरिवर्तनं कृतम् ।

II) पिपीलिकाभिः अर्जुनस्य सर्वाङ्गं तथा आच्छादितं यथा सः अदृश्यः इव अभवत् ।

प्रश्नः२) उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) कांश्चन------ तं प्रति एवागच्छतः स दृष्टवान् । (वनचरान् / निशाचरान् / गुप्तचरान्)

प्रश्नः3) कः कं वदति ।

१) मामनुग्रहीतुमर्हति भवान् ।

२) मा कातरो भव ।

३) अस्मान् उपकरोतु भवान् ।

प्रश्नः४) वक्त्रा सह संवादमेलनम् ।

१) पिपीलिका	I) न पीडयामि त्वां तव शावकान् वा ।
२) अर्जुनः	II) निबद्धे नीडे मम शावकाः सुप्ताः ।
	III) आपत्काले त्वां ध्रुवं साहाय्यं करिष्यामि ।

प्रश्नः५) सत्यं वा असत्यं लिखत ।

१) अर्जुनः मृगयार्थं निबिडारण्यं जगाम ।
२) अर्जुनः कृतज्ञतां प्रकटितवान्।
३) अर्जुनः वृक्षशाखां छिनत्ति ।
४) सङ्कटग्रस्तोऽर्जुनः सूर्यखगं पिपीलिकाः च शपति।
५) पिपीलिकाभिः मार्गं निर्दिश्य अर्जुनः विशालवृक्षस्य समीपं नीतः ।

प्रश्नः६) योग्यं वा अयोग्यं लिखत ।

१) मूकप्राणिनोऽपि स्वोपकारं न विस्मरन्ति ।
२) सहायकान् प्रति कृतज्ञता प्रकटितव्या ।
३) प्रयोजनं विना अपि वृक्षशाखा छेत्तव्या ।
४) केषाम् अपि क्षुद्रप्राणिनां साहाय्यं न कर्तव्यम् ।

B) *शब्दज्ञानम् ।*

प्रश्नः1) विशेषण-विशेष्य अन्वितिः । (मेलनम्)

१) I) करुणार्द्रहृदयः	शाखासु ।	१) I) जन्तवः	गुप्तचराः ।
II) अपरस्य	अर्जुनः ।	II) कोटरे	आच्छादितम् ।
III) पर्णबद्धाः	वृक्षस्य ।	III) आगताः	क्षुद्राः ।
IV) एतासु	कन्दुकाकाराः ।	IV) सर्वाङ्गम्	वचनम् ।
			स्थिते ।

C) *स्वमतप्रकटनम् (माध्यमभाषया) ।*

प्रश्नः१) मानवजीवने प्राणिनां साहाय्यं कथं भवति ।

D) *पृथक्करणम् ।*

स्तम्भपूरणम् ।

सूर्यखगस्य नीडम् ।	पिपीलिकायाः गृहम् ।
-------	--------
--------	---------

(शाखायां निबद्धं, गृहे शावकाः राज्ञी सेवकाश्च, कन्दुकाकाराः, केवलं शावकाः)

E) *क्रमसंयोजनम्* – क्रमानुसारं पुनर्लिखत ।

१) I) सूर्यखगस्य निवेदनम् ।
II) अर्जुनस्य वनगमनम् ।
III) वृक्षशाखायाः छेदनम् ।
IV) पिपीलिकानां प्रार्थना ।

२) I) पिपीलिकानां साहाय्यम् ।
II) सूर्यखगस्य दिशादर्शनम् ।
III) गुप्तचराणाम् आगमनम् ।
IV) अर्जुनस्य गर्वयुक्तचिन्तनम् ।

F) *जालरेखाचित्रम्* -

१)

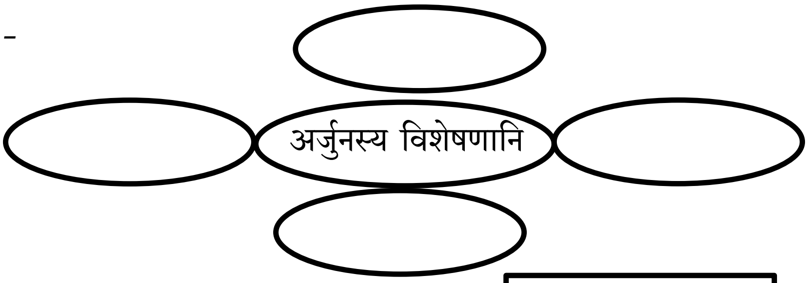

२)

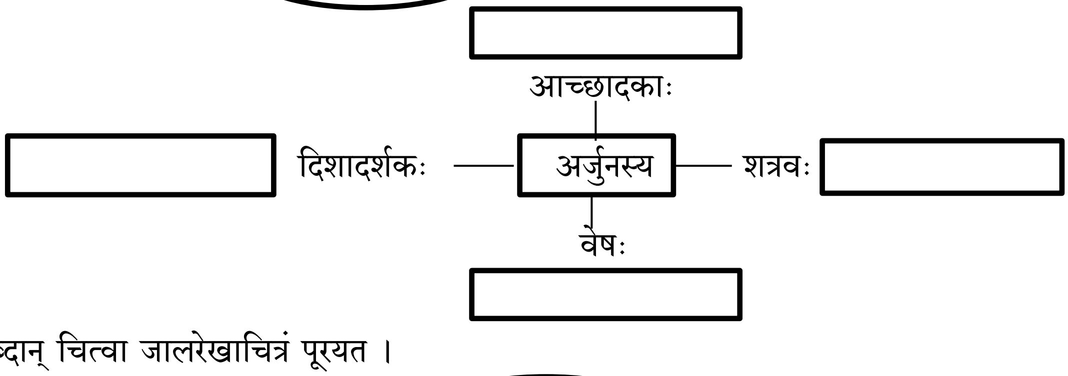

३) मञ्जूषातः शब्दान् चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत ।

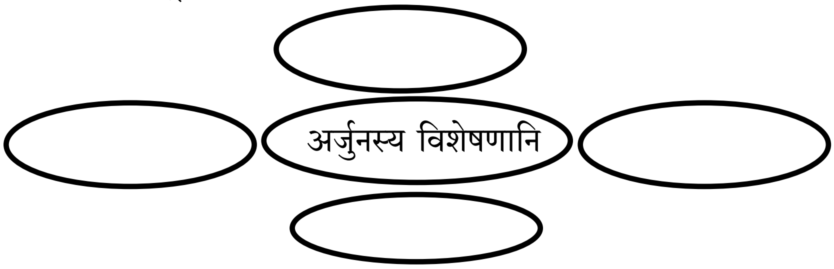

(शस्त्रहीनः, दिशादर्शकः, अज्ञातवासी, परिव्राजकवेषधारी, आच्छादकः, सङ्कटमुक्तः)

रचनात्मक शिक्षणप्रक्रिया

इतरांच्या संपर्कातून | **कृती करुन** | **शोध घेऊन**

सप्तमः पाठः । सप्ताश्चर्याणि ।

A) *अवबोधनम्* --

प्रश्नः1) उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत ।

१) पिरॅमिडरचनार्थं जगति विख्यातः देशः -----। (मिस्रः/ रोमः/ चीनः)

२) तृतीयम् आश्चर्यं नाम -----।(मिस्रदेशः/पिरॅमिडरचना/गिझापिरॅमिडरचना)

३) वरदा ----- विषयस्य प्रकल्पं कर्तुम् इच्छति । (समाजशास्त्रस्य/सप्ताश्चर्यस्य/अन्तर्जालस्य)

४) पेट्रा-नगरी ------ देशे स्थिता । (मेक्सिको/ ब्राझिल/जॉर्डन)

५) रिडिमरशब्दस्य अर्थः -----। (पुत्तलः/क्रुसाकारः/ तारकः)

६) मायासंस्कृतेः प्रतीकरूपा नगरी नाम ------। (मेक्सिकोदेशः /पेट्रा/ चिचेन् इट्झा)

७) षष्ठाश्चर्यं ---- देशे विद्यते । (जॉर्डन /ब्राझिल/ मेक्सिको)

८) वरदायाः इ-सङ्केतः -------।

(वरदाऽसंस्कृत.com, <u>varada@sanskrit.com</u>, varada@sanskrit.com)

प्रश्नः२) सत्यं वा असत्यं लिखत ।

१) वरदा सप्ताश्चर्यविषये सङ्गणकीयपत्रं लिखति । २) चिचेन् इट्झा विश्वस्य सप्ताश्चर्यम् ।

३) तृतीयमाश्चर्यं मिस्रदेशे वर्तते । ४) रिडिमर नाम पुत्तलः ।

५) पेट्रा-नगरी जॉर्डनदेशे विद्यते ।

B) *शब्दज्ञानम्*--

प्रश्नः1) चतुर्थपदं लिखत ।

१) अनल्पाः : अल्पाः :: अनुपमेयम् : -----। २) न्यूनम् : अधिकम् :: प्रारभे : ------।

प्रश्नः२) विशेषण-विशेष्य अन्वितिः। (गद्यांशतः २ विशेषणे चित्वा लिखत।)

१)-------,------ ॲम्फी थिएटरम् । २)-----,------- विशाला भित्तिः ।

प्रश्नः३) विभक्त्यन्तपदानां चयनम् ।

१) सप्तमीविभक्तेः एकवचनस्य रूपद्वयं लिखत ।

C) *स्वमतप्रकटनं माध्यमभाषया ।*

प्रश्नः१) पत्रप्रेषणाद् अन्तर्जालपत्रम् एव सन्देशप्रेषणस्य प्रभावशालि साधनं विद्यते ।

D) *पृथक्करणम्* - जालरेखाचित्रम् ।

१) ताजमहालः

निर्माता | प्रयोजनम | प्रतीकम् | शोभा

२) सप्ताङ्कस्य वैशिष्ट्यम्

३) -----आश्चर्यम्

-नृपेण निर्मिता | विशाला भित्तिः | ----मयी

-----देशस्थिता

E) *क्रमसंयोजनम्* - क्रमानुसारं पुनर्लिखत ।

१) वरदां प्रति अन्तर्जालात् प्राप्तसंज्ञापनस्य प्रेषणम् ।

२) प्रभाते सन्देशप्रापणम् ।

३)समाजाशास्त्रविषयस्य प्रकल्पार्थं सप्ताश्चर्यविषये जिज्ञासा ।

४) सप्ताश्चर्यविषयकज्ञानार्थम् अन्तर्जालस्य उपयोगः।

=====***=====***======***======***======

पाठनिहायाः कृतयः। पद्यविभागः।

प्रथमः पाठः । गुरुवन्दना ।

A) पृथक्करणम् ।

1) *गुरुशब्दस्य विशेषणैः रेखाचित्रं पूरयत ।*

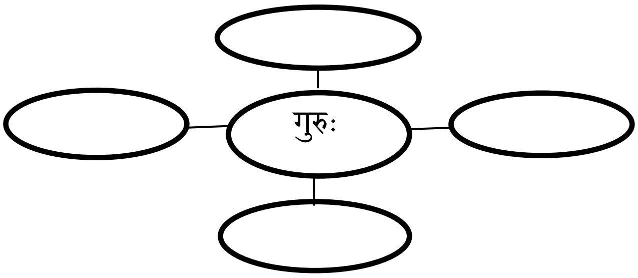

२) *मञ्जूषातः शब्दान् चित्वा उचितस्तम्भे लिखत ।*

शिष्यः किम् इच्छति ?	शिष्यः किं न इच्छति ?
---------	--------
----------	---------

(धनम्, मौक्तिकम्, गुरुवन्दनम्, गुरुप्रसादनम्)

=====**=====**=====**=====**=====

द्वितीयः पाठः । सुभाषितमाला १ ।

A) *पृथक्करणम् ।*

१) मञ्जूषातः/पद्यांशतः उचितान् शब्दान् चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत ।

बुधस्य उद्दिष्टम् ।

यदि सिद्धिप्रप्तिः -------- | यदि पित्तशमनम् ---------

सफलं भवेत् तर्हि

--------- अप्रस्तुतः। | --------- अप्रस्तुतः।

(शर्करया, दण्डः, साम्ना, पटोलः)

२)

३)

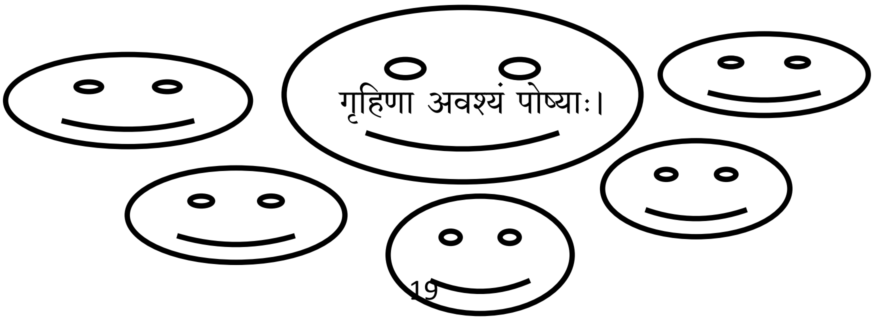

B) शब्दज्ञानम् ।

प्रश्नः१) चतुर्थं शब्दं लिखत ।

१) माता : जननी :: शिशुः : ------।   २) शत्रुः : मित्रम् :: रक्षति : -------।

=====*****======*****=======*****======*****======

तृतीयः पाठः । नदीसमुद्रसंवादः ।

A) पृथक्करणम् ।

१) मञ्जूषातः विशेषणानि चित्वा स्तम्भं पूरयत ।

द्रुमाः ।	वेतसः ।
----------	---------
----------	---------

(कायिनः, कूलजः. समूलशाखाः, अल्पसारः)

२) पद्यांशतः उचितान् शब्दान् चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत

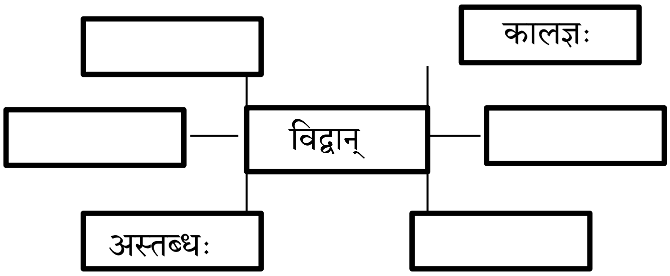

इ) वैतसी-वृत्तिं माध्यमभाषया स्पष्टीकुरुत ।

=====*****==========*****==========*****=======

चतुर्थःपाठः । आरोग्यं मूलमुत्तमम् ।

A) शब्दज्ञानम्।

प्रश्नः1) सन्धिः। (चतुर्थं पदं लिखत ।)

१) मुहुर्वारि : मुहुः + वारि :: अन्यैर्न : ------+-------।

२) पानान्न : पानात् + न :: तस्मान्नरः : -----+-----।

३) पिबेदभूरि : पिबेत् + अभूरि :: घर्षयेद्दन्तम् : ------ +-------।

प्रश्नः1) मञ्जूषातः शब्दान् चित्वा अर्थद्वयं लिखत ।

१) पयः   २) वासः   ३) मूलम्

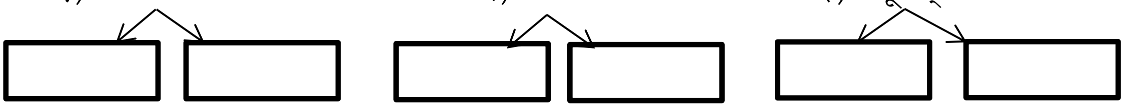

(दुग्धम्, निवासः, जलम्, कारणम्. वस्त्रम्, वृक्षमूलम्)

B) पद्यांशतः/मञ्जूषातः उचितान् शब्दान् चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत ।

१)

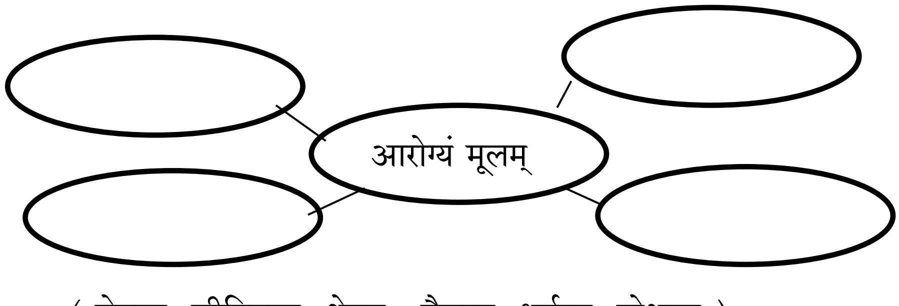

(रोगस्य, जीवितस्य, श्रेयसः, वैद्यस्य, धर्मस्य, मोक्षस्य)

सातत्याने होत जाणाऱ्या बदलांमुळे शिक्षणाचे स्वरूप

साचेबंद न राहता प्रवाही बनते.

२)

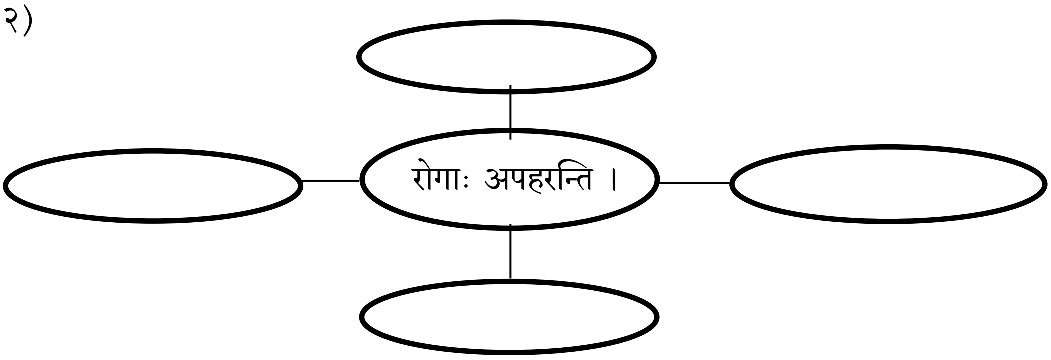

(धर्ममोक्षौ, वैद्यान्, अर्थान्, रुग्णालयम्, जीवितम्, श्रेयांसि)

३)

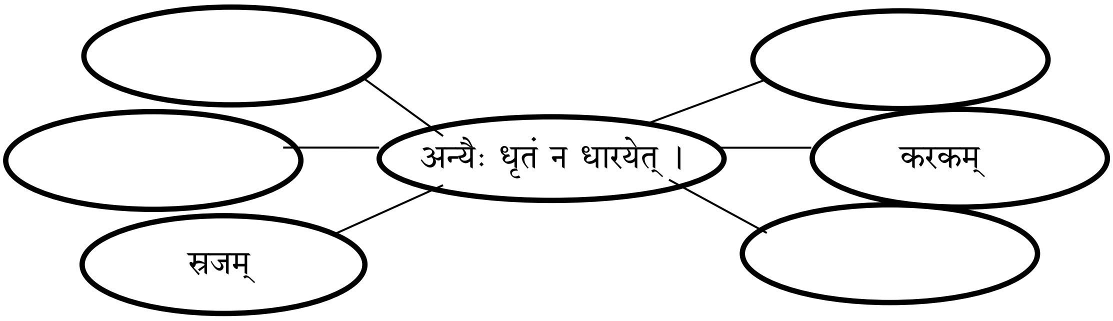

४)

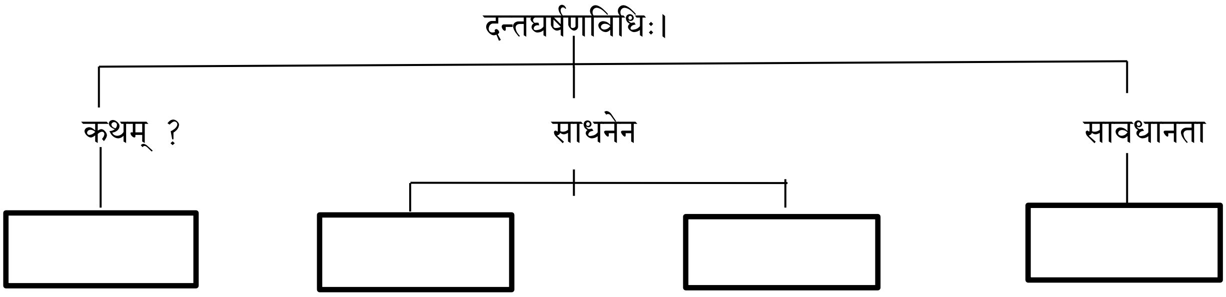

=====***======***=====***=====***======

पञ्चमः पाठः । सुभाषितमाला२ ।

A) पद्यांशतः उचितान् शब्दान् चित्वाजालरेखाचित्रं पूरयत।

१)

पात्र-अपात्रविवेकः ।

धेनुः — पन्नगः

------ खादति । तस्मात् ----- संजायते। ----- पिबति । तस्मात् ------संजायते ।

२) बलवान्/ बली निर्बलः गुणवान्/ गुणी निर्गुणः

--------- ------- ---------- -------

(पिकः, मूषकः, वायसः, गजः)

२)

प्रशंसनीयं शीलम् ।

----- ------

कर्मणा मनसा गिरा

३)

अचला श्रीः ध्रुवं विद्यते ।

=====**=====**======**=====**======

षष्ठः पाठः । पॅरिसवर्णनम् ।

A) *शब्दज्ञानम् ।*

प्रश्नः१) चतुर्थं शब्दं लिखत ।

१) गगनम् : नभः :: विख्यातम् : ------। २) प्रासादः : भवनम् :: शिरः : ------।

प्रश्नः२) मेलनं कुरुत । (विशेषण-विशेष्य-अन्वितिः)

I) सीनसरित्	ऐतिह्यम्/प्रासादः ।
II) जोनदेवी	सेतुसुबद्धा ।
III) सेण्ट्चेपलम्	अश्वाधिरुढा ।
IV)न्यायभवनम्	आराधनमन्दिरम् ।

B) *पृथक्करणम् ।* *पद्यांशतः उचितान् शब्दान् चित्वा जालरेखाचित्रं पूरयत ।*

१) पॅरिसनगरम् ।

नदी — न्यायमन्दिरम् — आराधनामन्दिरम् — मूर्तिः

२)

कण्ठभागे

सरित्समीपे — पारीनगर्याः — सुमार्गमध्ये

भवनसमीपे

ज्ञान ही देवाण-घेवाण करता येईल अशी वस्तू नाही.
प्रत्येकाचे ज्ञान हे ज्याच्या त्याच्या अनुभवाशी बांधलेले असते

लेखनकौशलम् - वाक्यनिर्माणम् ।

कोष्ठकतः शब्दान् चित्वा अर्थसङ्गतानि ४ वाक्यानि लिखत ।

		I ii iii
i अहं	गुणवत्तां	कामये ।/कामयसे ।/कामयते ।
ii त्वं	वक्तुं	करोमि ।/करोषि ।/करोति ।
iii सः	प्रशंसां	लभे ।/लभसे ।/लभते ।
iii सा	प्रयत्नान्	न इच्छामि ।/ न इच्छसि ।/ न इच्छति ।

अस्ति	सः	क्रीडाकुशलः/क्रीडाकुशला
अस्मि	सा	अध्ययनशीलः/अध्ययनशीला
असि	अहम्	गायकः/ गायिका
आसीत्	त्वम्	संभाषणप्रवीणः/संभाषणप्रवीणा

पत्रवाहकेन	जलं	आनीतम् ।
तया	क्रीडनकं	कृतम् ।
त्वया	भोजनं	लिखितम् ।
अस्माभिः	पत्रं	क्रीतम् ।

मया	पत्रं	पठितम् ।
त्वया	काव्यं	लिखितम् ।
तया	साहसं	प्रेषितम् ।
तेन	भोजनं	कृतम् ।

ग्रन्थपालः	सांस्कृतिककार्यक्रमे	कुशलः ।
नर्तकः	वृत्तपत्रवाचने	मग्नः ।
अध्यापकः	पुस्तकवितरणे	तत्परः ।
कर्मचारी	सहायकार्ये	रतः ।

मधुमक्षिकाः	मधु	सञ्चिनोति ।
वानराः	पुष्पात् पुष्पं	पिबन्ति ।
भ्रमराः	फलानि	गुञ्जन्ति ।
भल्लूकाः	वृक्षात् वृक्षं	उत्पतन्ति ।

संभाषणे	शिशुः	प्रयतते
गायने	युवकः	अनुकरोति
मूर्तिनिर्माणे	छात्रः	सफलीभवति
समारोहे	बालिका	आनन्दति

पारितोषिकं	कस्मै	रोचते ।
मिष्टान्नं	कुत्र	दातव्यम् ।
पुस्तकं	केन	आनीतम् ।
कमलं	किमर्थं	वर्तते ।

शिक्षणातून भावी आयुष्यासाठी उपयुक्त आणि ज्यांचा विकास व्हायला हवा,अशा क्षमता आणि कौशल्ये-

१) स्वतःहून शिकता येणे.

२)शिकण्याचे मार्ग शोधता येणे.

३)विचार करता येणे.

४) भाषेचा वापर करता येणे.

५)मिळालेल्या अनुभवातून योग्य ते ज्ञान घेता येणे .

६)शोध घेता येणे .

७)पर्यायांची निवड करता येणे.

८)निर्णय घेता येणे .

९)कल्पनाशक्ति वापरणे.

१०)नवनिर्मिती करता येणे.

कोऽपि संस्कृतेन सम्भाषणम् अनायासेन कर्तुं शक्नोति । विश्वसत ।
आवलितः शब्दान् प्रयुज्य वाक्यरचनां कृत्वा अनुभवत ।

अहं त्वं सः/सा	न/ सर्वम् किञ्चित्/ किञ्चिदपि न अधिकम्/अल्पम् आरम्भात् अन्तपर्यन्तम् पूर्णम्/ अर्धम्	जानामि । जानासि । जानाति ।

अहं त्वां त्वं मां स/सा मां	किमपि/ किमपि न तत् /एतत् न अधुना/श्वः प्रभाते /सायङ्काले गृहे/विद्यालये/कार्यालये/मार्गे	पृच्छामि/अपृच्छम्। पृच्छ । पृच्छतु ।

अहं त्वं सः/सा	अद्य /अधुना/नित्यं प्रतिदिनम् प्रतिप्रभातम्/प्रतिरात्रम्	शुद्धं/अशुद्धं स्पष्टं/अस्पष्टं ध्यानपूर्वकम्/ वारं वारं तूष्णीं /उच्चैः	पठामि । पठसि । पठति।

अहं	ह्यः/पूर्वम्/गतसप्ताहे/सप्ताहात्/पूर्वम्/गतमासे/मासात् पूर्वम्	अपठम्।

अहं	श्वः/ आगामि सप्ताहे/आगामि/मासे/आगामि सोमवासरे	पठिष्यामि।

दशमीकक्षा ***त्रैमासिक-कृतिपत्रिकायाः प्रारुपम् ।*** **गुणाः २०**

प्रथमःविभागः - गद्यम् ।

प्रश्नः अ१) अवबोधनम् । (केऽपि २ कृती कुरुत।) २
(६०-८० शब्दपरिमितः गद्यांशः)
अ२) पृथक्करणम् । २
प्रश्नः१ ब१) अवबोधनम् । (केऽपि २ कृती कुरुत।) २
(६०-८० शब्दपरिमितः गद्यांशः)
ब२) पृथक्करणम् । २

द्वितीयः विभागः - पद्यम् ।

प्रश्नः२अ१) अवबोधनम् । १
(४-८ पङ्क्तिपरिमितः पद्यांशः)
अ२) पृथक्करणम् / तात्पर्यलेखनम् । २
प्रश्नः२ब) श्लोकपूर्तिः। (केवलं १) २

तृतीयः विभागः - व्याकरणम् ।

प्रश्नः३ (केवलं २ उपप्रश्नाः लेखनीयाः ।)
अ)नाम/सर्वनामपदानां पृथक्करणम् ।
(कोष्ठकपूर्तिः)। (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २
ब) क्रियापदानां पृथक्करणम् । (कोष्ठकपूर्तिः)।
(६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २
क) सन्धिं/ सन्धिविग्रहं कुरुत।
(६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

चतुर्थ विभागः - लेखनकौशलम् ।

प्रश्नः४**ब) कथापूर्तिः/परिच्छेदपूर्तिः-** (परिशिष्टम् १) ३
मञ्जूषातः उचितान् शब्दान् चित्वा ३ रिक्तस्थानानि पूरयित्वा कथां /परिच्छेदं पुनर्लिखत ।

संविधान तक्ता

विभागानुसारि गुणविभाजनम्		**उद्दिष्टानुसारि गुणविभाजनम्**		**प्रकारानुसारि गुणविभाजनम्**	
गद्यम्	१२	ज्ञानम्	०५	वस्तुनिष्ठ	२०
पद्यम्	१०	आकलनम्	०५	लघूत्तरी	१८
व्याकरणम्	१०	उपयोजनम्	१५	दीर्घोत्तरी	०२
लेखनम्	०८	कौशलम्	१५		**४०**
	४०		**४०**		

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक तथा उच्च माध्यमिक शिक्षणमंडळ , पुणे

संस्कृतम् संयुक्त–अभ्यासक्रमः।

दशमी कक्षा **कृतिपत्रिकायाःप्रारुपम्** गुणाः४०

अवधिःहोराद्वयम्

प्रथमःविभागः – गद्यम् ।

(अवबोधनम्, शब्दसम्पत्तिः)

प्रश्नः १अ) गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

अ१)अवबोधनम्।(केऽपि २ कृती कुरुत।) २
(८०–१०० शब्दपरिमितः गद्यांशः)
अ२) स्वमतप्रकटनम् **माध्यमभाषया।(प्रश्नरचना संस्कृतभाषया)** २

प्रश्नः१ब) गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।
ब१)अवबोधनम् (केऽपि २ कृती कुरुत ।) २
(८०–१०० शब्दपरिमितः गद्यांशः)
ब२) पृथक्करणम् (वृक्षरेखाचित्रम्/जालरेखाचित्रम्।/स्तम्भपूरणम्।) २

प्रश्नः१क) गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।
क१) पृथक्करणम् (केवलं क्रमसंयोजनम्) २
(८०–१०० शब्दपरिमितः गद्यांशः)
क२) शब्दज्ञानम्(केऽपि २ कृती कुरुत।) २

- अवबोधनस्य कृतयः–I, ii, iii कृतयः प्रष्टव्याः।
  i) उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।
  ii)कः कं वदति । /पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।
  iii) सत्यं वा असत्यं/योग्यं वा अयोग्यम् लिखत।
- शब्दज्ञानस्य कृतयः I, ii, iii प्रष्टव्याः।
  i) पर्यायशब्दाः/विलोमशब्दाः / भिन्नार्थकशब्दाः
  कृतयः –चयनम्/मेलनम्/समूहेतरपदस्य/चतुर्थपदस्य लेखनम् ।
  ii)विशेषण–विशेष्य– अन्वितिः।
  कृतयः –चयनम्/मेलनम् /चतुर्थपदस्य लेखनम् ।
  iii)धातुसाधित अव्ययानां चयनम्।(त्वान्त/ल्यबन्त/तुमन्त)/ विभक्त्यन्तपदानां चयनम्।

द्वितीयः विभागः – पद्यम् ।

अवबोधनं, शब्दसम्पत्तिः, रसग्रहणम्, स्मरणम्)

प्रश्नः२अ)पद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

अ१) पृथक्करणम् । (वृक्षरेखाचित्रम्/जालरेखाचित्रम्।/स्तम्भपूरणम्/क्रमसंयोजनम् ।) २

(४–८ पङ्क्तिपरिमितः पद्यांशः)

अ२) शब्दज्ञानम्। १

प्रश्नः२ब) पद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

(४–८ पङ्क्तिपरिमितः पद्यांशः)

ब १) अवबोधनम्। १

२) तात्पर्यलेखनम्/स्पष्टीकरणम् (माध्यमभाषया) २

क) स्मरणम्।

क१) श्लोकांशान् मेलयत। २

क२) श्लोकपूर्तिः (केवलं १) २

शब्दज्ञानम्–––पर्यायशब्दाः/विलोमशब्दाः / भिन्नार्थकशब्दाः

कृतयः –चयनम्/मेलनम्/समूहेतरपदस्य/चतुर्थपदस्य लेखनम् ।

अवबोधनम्– पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।

स्पष्टीकरणम्– पद्यांशस्य मध्यवर्तिकल्पनां/ संकल्पनां माध्यमभाषया स्पष्टं कुरुत।

तृतीयः विभागः – व्याकरणम् ।

(५ उपप्रश्नाः लेखनीयाः। उपप्रश्ने ६ पर्यायाः विद्यन्ते। तेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः)

अ)नाम/सर्वनामपदानां पृथक्करणम्। (कोष्टकपूरणम्) २

(प्राधान्येन दशमीकक्षायाः कृते नियोजितानि नामानि तथा एतत्
सर्व,अन्य,इदम्,अस्मद् युष्मद् सर्वनामानि)

ब) क्रियापदानां पृथक्करणम्। (कोष्टकपूरणम्) २

(प्राधान्येन दशमीकक्षायाः कृते नियोजितानां धातूनां कालार्थ रुपाणि
तथा परोक्षभूतकालः, द्वितीयः भविष्यत्कालः)

क)समासाः । २

कृती– समस्तपदानां /विग्रहवाक्यानां समासनामभिः सह मेलनम्/ रिक्तस्थानपूर्तिः

ड) उपपदविभक्तिः। २

कृतिः– उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।

इ) सन्धिं/ सन्धिविग्रहं कुरुत। २

कृतयः–चतुर्थपदं लिखत/पूर्वपदं लिखत/उत्तरपदं लिखत। उचितं पर्यायं चित्वा लिखत।

फ) सङ्ख्यावाचकविशेषणानि। (व्याकरणविवेचनम् ७) २

कृतिः– रिक्तस्थानपूर्तिः।

चतुर्थ विभागः – लेखनकौशलम् ।

अ)वाक्यनिर्माणम्।

तालिकातः शब्दान् चित्वा अर्थसङ्गतानि ४ वाक्यानि लिखत। ४

ब)कथा /परिच्छेदपूर्तिः।

मञ्जूषातः उचितान् शब्दान् चित्वा ४ रिक्तस्थानानि पूरयित्वा कथां पुनर्लिखत।
(परिशिष्टम् १) ४

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक तथा उच्च माध्यमिक शिक्षणमंडळ, पुणे.
संस्कृतम्। (संयुक्त- अभ्यासक्रमः)

दशमी कक्षा **प्रतिदर्श-कृतिपत्रिका** गुणा :४०
अवधिः- होराद्वयम्।

प्रथमः विभागः गद्यम्।

प्रश्नः१अ)गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

१) अवबोधनम्।(केऽपि २ कृती कुरुत।)

I) उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत। १

द्वितीयं ------- दृष्ट्वा ------ पृष्टम्।(उद्विग्नमनसं/ शान्तचेतसं)(नागार्जुनेन/महाराजेन)

II)कः कं वदति? १

येन रसायनं न आनीतमपि तस्मै किमर्थं सहायकपदं दत्तम्?

III) वाक्यं पुनर्लिखित्वा सत्यं वा असत्यमिति लिखत। १

मार्गस्थरुग्णस्य समीपे स्थित्वा प्रथमः युवकः तस्य सेवां कृतवान्।

एकदा राजानं गत्वा नागार्जुनः प्रार्थयामास,‘महाराज, कार्यबाहुल्याद् मत्कृते सहायकस्य आवश्यकता वर्तते।‘एतच्छ्रुत्वा द्वितीये दिने एव तं प्रति महाराजः द्वौ युवानौ प्रेषितवान्। तौ परीक्षितुं नागार्जुनः उभावपि एकैकं वस्तु दत्त्वा अवदत्,‘इदं गृहीत्वा स्वगृहं गच्छतम्। श्वः तस्मात् किमपि रसायनम् औषधं वा निर्माय आनयतामिति।

अथ अपरेद्युः उभौ तौ नागार्जुनं प्रति आगतवन्तौ। तदा तयोरेकः उक्तवान्, ’महाशय, अहं रसायनं कृत्वा आनीतवान्। पश्यतु भवानिति।‘
द्वितीयं शान्तचेतसं दृष्ट्वा नागार्जुनेन पृष्टं,‘कथमिदानीम् अभाषमाणः तिष्ठसि? किं त्वया नानीतं रसायनम्?‘‘ तदाकर्ण्य स मन्दस्वरेण अवदत्, ‘आचार्य,ह्यः गच्छन् पथि आवामेकं रुग्णमपश्याव। तस्यावस्थां वीक्ष्य तं झटिति रुग्णालयं नेयमिति मत्वा अहं तं नीतवान्। तस्य समीपे स्थित्वा तस्य सेवां कृतवान्। अतः समयाभावाद् रसायनं निर्मातुं नाशक्नवमिति।‘
तस्य सेवाभावं ज्ञात्वा नागार्जुनस्तमेव द्वितीयं युवकं सहायकत्वेन स्वीकृतवान्। येन रसायनं न आनीतमपि तस्मै किमर्थं सहायकपदं दत्तम्?इति राज्ञा पृष्टे सति
नागार्जुनोऽभणत्, एतेन रोगिणः सेवा कृता, मानवता दर्शिता। सेवाभावेन विना कथं चिकित्सको भवेत्? अतः अस्यैव नियुक्तिः मया कृता।‘

अ२)स्वमतप्रकटनम्। (माध्यमभाषया) **२**

नागार्जुनस्य निर्णयविषये ३०/४० शब्दपरिमितां भवत्प्रतिक्रियां लिखत।

प्रश्नः१ब) गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

ब१) अवबोधनम्।(केऽपि २ कृती कुरुत।)

I) उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत। १

कबड्डी इति भारतीया----- क्रीडा ------ विशेषरुपेण लोकप्रियतां गता।

(साङ्घिक / वैयक्तिक) (उत्तरभारते,महाराष्ट्रराज्ये)

II) **पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत।** १

तुकाराममहाराजस्य अभङ्गवचनेषु कबड्डीक्रीडा कैः नामाभिः निर्दिष्टा अस्ति?

III) वाक्यं **पुनर्लिखित्वा योग्यं वा अयोग्यमिति लिखत।** १

वङ्गदेशे 'चेडुगुडु' दक्षिणभारते ' हुडू' उत्तरभारते कबड्डी इति नाम्ना विख्यातैषा क्रीडा।

प्राचीनकालतो विविधाः क्रीडाः प्रचलिताः। काश्चित् साङ्घिकाः काश्चिच्च वैयक्तिकाः। साङ्घिक-क्रीडासु कबड्डी इति भारतीया क्रीडा महाराष्ट्रराज्ये विशेषरुपेण लोकप्रियतां गता। 'हुतुतू'इति तस्याः अपरं नाम। तुकाराममहाराजस्य अभङ्गवचनेषु एषा क्रीडा 'हमामा, हुंबरी, हुतुतू' इत्यादिभिः नामभिः निर्दिष्टा। वङ्गदेशे 'हुडू' दक्षिणभारते 'चेडुगुडु' उत्तरभारते कबड्डी इति नाम्ना विख्यातैषा क्रीडा।

अस्यां क्रीडायां प्रतिसङ्घं द्वादश क्रीडापटवः भवन्ति। क्रीडाङ्गणे तु सप्त क्रीडापटव एव खेलन्ति।पञ्च क्रीडापटवो बहिस्तिष्ठन्ति। एष क्रीडाप्रकारो न केवलं पुरुषाणाम् अपि तु महिलानां कृतेऽपि प्रचलितोऽस्ति।

अनया कबड्डी क्रीडया शरीरचापल्यम् उत्साहः आक्रमकत्वं स्वसंरक्षणवृत्तिः शरीरसौष्ठवं च लभते। साहसं निरीक्षणशक्तिः योजकत्वं निर्णयक्षमता साङ्घिकी भावना एकात्मता देशाभिमानश्चैतैः नैकैर्गुणैः क्रीडकस्य व्यक्तित्वं विकसति।एतस्यै क्रीडायै कस्यापि क्रीडासाधनस्यावश्यकता नास्तीति महत्त्वपूर्णं वैशिष्ट्यम्।

ब२ पृथक्करणम्। २

प्रश्नः१क) गद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

क१) पृथक्करणम्। २

यथाक्रमं घटनाः लिखत।

१)पिपीलिकानां साहाय्यम्। २) सूर्यखगस्य दिशादर्शनम्।

३) गुप्तचराणाम् आगमनम्। ४)अर्जुनस्य कृतज्ञताप्रकटनम्।

दीर्घसमयोऽतीतः। अज्ञातकालवासे शस्त्रहीनः परिव्राजकवेषधारी अर्जुनः पुनरेकवारं तमेव वनप्रदेशं प्राविशत्। निबिडारण्ये पर्यटति तस्मिन् कुतश्चित् मनुजशब्द इव श्रुतिपथमागतः। कांश्चन गुप्तचरान् तं प्रति एवागच्छतः स दृष्टवान्। सः व्यचिन्तयत्,'अज्ञातवासकाले यदि कोऽपि मामभिजानीयात् तर्हि महापत्तिः उद्भवेत्। किं करणीयमधुना। इति चिन्तयतः तस्य पुरतः सूर्यखगः तत्रोपस्थितः। तेन स्वरवेण मार्गं निर्दिश्यार्जुनः कस्यापि विशालवृक्षस्य समीपं नीतः। वृक्षे महान् कोटरः आसीत्। कोटरं प्रविश्य अर्जुनः तत्रैव निभृतं स्थितः। तस्मिन् कोटरे स्थिते पिपीलिकाभिस्तस्य सर्वाङ्गं तथा आच्छादितं यथा अदृश्यः इवाभवत्। अर्जुनमन्विष्यन्तःतत्रागताः ते गुप्तचराः तं ज्ञातुमसमर्थाः ततः प्रतिनिवृत्ताः।

एवं सङ्कटमुक्तोऽर्जुनः सूर्यखगस्य पिपीलिकानां च वचनं स्मारं स्मारं तान् प्रति कृतज्ञतां प्रकटितवान्।

क२)शब्दज्ञानम्।

चतुर्थं पदं लिखत। पुरतः-पृष्ठतः, कृतज्ञता - --------। १/२

समूहेतरं पदं लिखत। आपत्तिः, विपत्तिः, सम्पत्तिः, १/२

विशेषण-विशेष्य-अन्वितिः।

गद्यांशे आगते अर्जुनस्य द्वे विशेषणे स्तः ------- , -------- । १

धातुसाधित-अव्ययानां चयनम्।

गद्यांशे आगते द्वे धातुसाधित ल्यबन्त-अव्यये लिखत। ------- , ------- । १

द्वितीयः विभागः पद्यम्।

प्रश्नः२) पद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत। २

अ१)पृथक्करणम्।

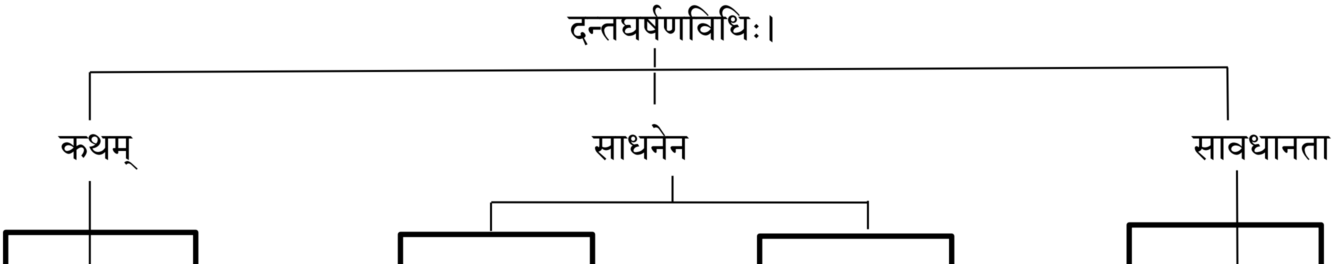

एकैकं घर्षयेद्दन्तं मृदुना कूर्चकेन च।
दन्तशोधनचूर्णेन दन्तमांसन्यबाधयन्।।१।।
अत्यम्बुपानान्न विपच्यतेऽन्नं निरम्बुपानाच्चस एव दोषः।
तस्मान्नरो वह्निविवर्धनाय मुहुर्मुहुर्वारि पिबेदभूरि।।२।।
भोजनान्ते पिबेत्तक्रं वासरान्ते पिबेत् पयः।निशान्ते च पिबेद्वारि त्रिभी रोगो न जायते।।३।।

अ२)शब्दज्ञानम्।

I)दिनान्ते शब्दस्य कृते श्लोके आगतः पर्यायशब्दः अस्ति --------। १

II)अल्पम् शब्दस्य कृते श्लोके आगतः पर्यायशब्दः अस्ति --------।

ब) पद्यांशं पठित्वा निर्दिष्टे कृती कुरुत।

ब१) तात्पर्यलेखनम्

प्रथम/ द्वितीय सुभाषितस्य तात्पर्यं माध्यमभाषया लिखत। २

साम्नैव यत्र सिद्धिर्न तत्र दण्डो बुधेन विनियोज्यः।
पित्तं यदि शर्करया शाम्यति कोऽर्थः पटोलेन।। १।।

शनैः शनैश्च भोक्तव्यं स्वयं वित्तमुपार्जितम्।
रसायनमिव प्राज्ञैर्हेलया न कदाचन।।२।।

शस्त्रैर्हतास्तु रिपवो न हता भवन्ति
प्रज्ञाहताश्च नितरां सुहता भवन्ति।
शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकम्
प्रज्ञा कुलं च विभवं च यशश्च हन्ति।।३।।

ब२) अवबोधनम्।

पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। १

प्रज्ञया पुरुषस्य किं किं हन्यते?

क) स्मरणम्।

क१)श्लोकांशान् मेलयत। २

नयविक्रमसंयोगस्तत्र	न मूषकः।
गजश्च सिंहस्य बलं	न वायसः।
पात्रापात्रविवेको हि	श्रीरचला ध्रुवम्।
पिको वसन्तस्य गुणं	यत्रालस्यविहीनता।
	धेनुपन्नगयोरिव।

क२)श्लोकपूर्तिः।

सुभाषितं शुद्धं पूर्णं च लिखत। २

केवलं १

अद्रोहः----- प्रशस्यते।।

उपानहौ च ------च।।

तृतीयः विभागः व्याकरणम्।

प्रश्नः३)यथानिर्देशं कृतीः कुरुत। (५ उपप्रश्नाः लेखनीयाः ।)

अ)नाम/सर्वनामपदानां पृथक्करणम्। (कोष्टकपूरणम्)(६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः)२

	चतुर्थी एकवचन Dative singular	सप्तमी एकवचन Locitive Singular	द्वितीया बहुवचन Accusative plural
नाम			
सर्वनाम			

(भगवते , अस्याम्, सर्वस्मै, वाचि , पक्षिणः,एतानि)

ब) क्रियापदानां पृथक्करणम्। (कोष्टकपूरणम्) (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

द्वितीयभविष्यत्कालः II Future Tense	**परोक्षभूतकालः** **Perfect Past**	**प्रथमभूतकालः** **Imperfect Past**	**विध्यर्थः** **Potentia**	**आज्ञार्थः** **Imperative**	**वर्तमानकालः** **Present Tense**

(जगाम, दद्याम् ,करिष्यामः,अशक्नवम्,जानानि , तन्वे)

क)समासाः (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

विग्रहवाक्यानां समासनामभिः सह मेलनम्।

I)धेनुः च पन्नगःच। उपपद तत्पुरुषः।

II)न विद्यते असूया यस्य सः। कर्मधारयः।

III)कालं जानाति इति। षष्ठी तत्पुरुषः।

IV)चन्द्रस्य ज्योत्स्ना। अव्ययीभावः।

V)अधिकं मूल्यम्। नञ् बहुव्रीहिः।

VI)स्थानम् अनतिक्रम्य। इतरेतर द्वन्द्वः।

द्विगुः।

ड) उपपदविभक्तिः (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

उचितं पर्यायं चित्वा वाक्यं पुनर्लिखत।

I)-------- विना पापान्मुक्तिरशक्या। (प्रायश्वित्तं/ प्रायश्चित्तस्य)

II)वृक्षः ----- फलानि यच्छति। (जनान्/ जनेभ्यः)

III)परमेश्वरः भक्तान् ------ रक्षति। (विघ्नात्/विघ्नेन)

IV)---- उभयतः क्षेत्राणि सन्ति। (नद्याः/ नदीम्)

V)यात्री ----- गतवान्। (सागरतीरं/सागरतीरः)

VI)------- नमः।(विद्यादेव्यै/ विद्यादेवीं)

इ) **सन्धिं/ सन्धिविग्रहं कुरुत।** (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

रिक्तस्थानपूर्तिः।

i)तटभ्रमैश्च= -----+ च। ii) युष्माभिरिह = युष्माभिः + ----।

iii)----- = मुहुः+ मुहुः। iv) ------- = कः + अर्थः।

v)अस्मिन् + एव= -----। vi) चिदानन्दः = ---- + आनन्दः।

फ) सङ्ख्यावाचकविशेषणानि। (६ पर्यायेषु ४ पर्यायाः लेखनीयाः) २

रिक्तस्थानपूर्तिः।

i)कर्मणः---- फले पापं तथा पुण्यम्।(द्वौ/द्वे)

ii)मम जन्मदिवसे मातामही ----- पक्वान्नानि करोति। (5)

iii)श्रीकृष्णः देवक्याः ----- अपत्यम्। (8th)

iv)शाकुन्तलस्य ----- अङ्कः अतीव सुन्दरः।(चत्वारः/चतुर्थः)

v)वर्षे ------षण्मासिकं प्रकाशितं भवति।

vi)देवः मानवः दानवः च प्रजापतेः ----- पुत्राः। (3)

चतुर्थ विभागः – लेखनकौशलम् ।

प्रश्न४)अधोनिर्दिष्टे कृती कुरुत।

अ)वाक्यनिर्माणम्

तालिकातः शब्दान् चित्वा **अर्थसङ्गतानि** ४ वाक्यानि लिखत। ४

पिपीलिका	जलं	धारयति
गजः	गणवेशं	पिबति
अश्वः	इक्षुदण्डान्	इच्छति
बालकः	चणकान्	खादति

ब)कथा /परिच्छेदपूर्तिः

मञ्जूषातःउचितान् शब्दान् चित्वा ४ रिक्तस्थानानि पूरयित्वा कथां पुनर्लिखत। ४

महाराष्ट्रराज्ये रायगडः नाम सुविख्यातः दुर्गः। एकदा हिरकणी दुग्धविक्रयार्थं रायदुर्गं ----- उत्सुका। किन्तु तस्याः शिशुः अद्यापि न सुप्तः।यदा दोलरूढः शिशुःसुप्तः तदा हिरकणी ---- प्रस्थिता।दुर्गे दुग्धविक्रयार्थम् अधिकः कालक्षेपः अभवत्।सूर्ये अस्तमिते दुर्गद्वाराणि पिहितानि। आवृत्तं महाद्वारं ---- सा द्वारोद्घाटनाय रक्षापुरुषं प्रार्थयत। परं सूर्योदयसमये एव द्वारम् उद्घाटनीयम् इति ------ आज्ञाम् अनुसृत्य सः तद् न उद्घाटितवान्। अस्वस्थचित्ता सा तस्ततःअभ्रमत्।तस्याः नयनयोः पुरतः केवलं तस्याः शिशुः आसीत्।पुत्रस्नेहेन स एकस्मात् तटात् अवतरणं प्रारभत।सुदूरम् उपप्लुत्य भूमौ न्यपतत्। गृहम् अगच्छत् च।शिवभूपेन तस्याः न केवलं प्रशंसा कृता तस्यै पारितोषिकमपि दत्तम्।

(गन्तुम्. शिवभूपस्य,विलोक्य, दुर्गम्)